

"החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל"

עורך: ד"ר אלי רכס
עורך משנה: אריק רודניצקי

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי
مشروع كونرد ادناوار للتعاون اليهودي-العربي

גיליון מיוחד – 25 ינואר 2007

עדכן **הערבים בישראל**

תוכן העניינים

2	א. דבר העורכים
3	ב. מאמר מערכת
3	הערבים בישראל – חזון ומציאות / אלי רכס
6	ג. ממצאים מסקר דעת קהל
6	שיעור החשיפה למסמך 'החזון העתידי'
6	עמדות הציבור הערבי כלפי נושאים נבחרים המופיעים במסמך
7	שאלת אופייה המועדף של מדינת ישראל
8	ד. מאמרי עמדה
8	החזון העתידי: נגד 'דמוקרטיית הרוב' / שוקי ח'טיב
9	על שוויון ושותפות / יוסף ג'בארין
10	ה. תגובות בציבור הערבי
10	למהותו של מסמך 'החזון העתידי'
11	הדיפת ההתקפות על המסמך
12	תגובת התנועה האסלאמית, בל"ד ורע"מ-תע"ל
14	ביקורת על תוכן המסמך
15	ו. תגובות בציבור היהודי
15	גילויי תמיכה והבנה כלפי המסמך
16	שליטת המסמך: "התרסה נגד הלגיטימציה של מדינת ישראל"
19	המכון הישראלי לדמוקרטיה: 'קול קורא לערביי ישראל', ותגובת יו"ר ועדת המעקב

קרן קונרד אדנאואר
Konrad Adenauer Foundation

אוניברסיטת תל-אביב
מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

א. דבר העורכים

אנו שמחים להגיש לעיונכם גיליון מיוחד בנושא "החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל". בראשית דצמבר 2006 התפרסמו בכלי התקשורת מספר ניירות עמדה העוסקים בתפיסת מעמדם האזרחי והלאומי של האזרחים הערבים בישראל.

המסמך הראשון, "החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל"¹, נכתב במהלך השנה האחרונה על-ידי קבוצה של 40 אנשי אקדמיה ואינטלקטואלים ערבים, והתפרסם בשם הוועד הארצי של ראשי הרשויות הערביות בישראל. המסמך השני, "חוקה שוויונית לכל: על חוקה וזכויות קולקטיביות של האזרחים הערבים בישראל"², נכתב על-ידי המשפטן ד"ר יוסף תייסיר ג'בארין והתפרסם מטעם מרכז "מוסאוא". המסמך השלישי, שנודע בשם "אמנת חיפה", נידון על-ידי קבוצת אקדמאים ואינטלקטואלים ערבים, אך טרם התפרסם בכלי התקשורת.

העדכן כולל ממצאים מסקר דעת קהל שנערך בקרב הציבור הערבי לגבי עמדותיו בשאלת "החזון העתידי", מאמרי עמדה מאת שוקי ח'טיב וד"ר יוסף ג'בארין, וכן לקט עמדות מן העיתונות בשפה העברית והערבית ובו מבחר התייחסויות של אישי ציבור ופובליציסטים ערבים ויהודים לתוכן המסמך.

נשמח לקבל תגובות:

- אתר האינטרנט שלנו: www.dayan.org/kapjac
- תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי: אריק רודניצקי
טלפון 03-6409991
פקס 03-6406046
דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il
- ד"ר אלי רכס (מנהל התכנית): דוא"ל relie@post.tau.ac.il

© כל הזכויות על פרסום העדכן שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2007.

ניתן לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של שם המקור ועורכיו, ומקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורך.

מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

תודתנו ליובל סופר שסייע בתרגום החומר מערבית לעברית, ולמיכל סמו-קובץ ויעל כפיר שסייעו בעיצוב הגרפיק של העדכן.

העורכים

¹ "החזון העתידי": <http://www.arab-lac.org/tasawor-mostaqbali-heb.pdf>

² "חוקה שוויונית לכל": http://www.mossawacenter.org/files/files/File/constitution_paper_heb.pdf

ב. מאמר מערכת

הערבים בישראל – חזון ומציאות / אלי רכס

א. תכני המסמך

מסמך "החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל" ראה אור בראשית דצמבר 2006 מטעם הוועד הארצי של ראשי הרשויות הערביות המקומיות בישראל, והוצג על-ידי המהנדס שוקי ח'טיב בתוקף תפקידו הכפול כיו"ר הוועד הארצי ויו"ר ועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל. המסמך מכיל שמונה פרקים שחלקם הגדול עוסק בהצעות אופרטיביות לתיקון פנימי במצבה החברתי, הכלכלי והתרבותי של האוכלוסייה הערבית. יש בו חידוש מרענן של ביקורת עצמית וחשבון פנימי נוקב לגבי התנהלותה הלקויה של החברה הערבית המקומית בתחום החינוך (נטרול הפוליטיזציה, לדוגמא), העצמת נשים, וביעור נגע השחיתות.

עיקר תשומת הלב התמקדה, יחד עם זאת, בסעיפי המסמך הדנים בעתידו הפוליטי-לאומי של המיעוט הערבי בישראל, ובמיוחד בפרק על יחס הערבים למדינה, שנכתב על-ידי ד"ר אסעד גאנם. המסמך מערער על הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ועל "השימוש שנעשה בדמוקרטיה לשירות יהדותה". ישראל היא, לשיטתם של מחברי המסמך, אתנוקרטית המבטיחה הגמוניה של הרוב ושוליות המיעוט. רוח הדברים מסמלת, אפוא, קריאה לדה-לגיטימציה של ישראל, היעדר הכרה בזכות העם היהודי להגדרה עצמית (אף-על-פי שהדברים אינם נאמרים כך במפורש) ותביעה להקים תחתיה מדינה דו-לאומית תחת הסדר קונסוסיונאלי כלשהו שיבטיח חלוקת כוח משותפת וזכות וטו הדדית.

"החזון העתידי" תובע הכרה באוכלוסייה הערבית כמיעוט לאומי ילידי, בעל זכויות קולקטיביות והיסטוריות הכוללות הכרה רשמית מטעם ישראל בעוולות 1948 ותיקון. מועלית בו התביעה לשוויון אזרחי ולאומי ולשוויון בזכויות הגירה והתאזרחות.

במישור המוסדי, גורס החזון העתידי שיש להקנות למיעוט הערבי ניהול עצמי (אוטונומיה) בתחומי החינוך, הדת והתרבות ולהבטיח פיתוחו של מוסד לאומי ייצוגי ונבחר, ייחודי לחברה הערבית.

בולטת העובדה שאין במסמך כל התייחסות לאופציה של דו-קיום או שותפות יהודית-ערבית, במסגרת חברה אזרחית המושתתת על בסיס של שילוב ושותפות.

ב. הרקע לפרסום המסמך

כל העוקב מקרוב אחר התפתחותם הפוליטית-לאומית של הערבים בישראל לא אמור היה להיות מופתע מתוכן המסמך. זהו ציון דרך נוסף ועליית מדרגה בתהליך התגבשותה הלאומית של הקהילה הפלסטינית בישראל.

המגמה זכתה להאצה ניכרת מאז יישום "הסכמי אוסלו" באמצע שנות ה-90 והקמת הרשות הפלסטינית. לערבים בישראל התחוור, כי ההסדר המתגבש בין ישראל לפלסטינים יותיר אותם בתוך גבולות מדינת ישראל ולכן חובה עליהם להגדיר מחדש את מעמדם כמיעוט לאומי. הדיון הפנימי בחברה הערבית על מה שנתפס כניגוד המובנה בין אופייה היהודי וצביונה הדמוקרטי של מדינת ישראל התעצם, והוליד לפיתוח של מודלים חלופיים (מדינת כל אזרחיה, אוטונומיה, מדינה דו-לאומית). כן נפתחה מחדש שאלת "תיקי 1948" (שיבת הפליטים הפנימיים, אזרחי ישראל הערבים, לכפריהם ההרוסים, טיפוח זיכרון ה"נכבה", ופתרון סוגיית הוקף המוסלמי).

התפתחויות אלה סימנו תחילת תהליך של 'התכנסות פנימה' לתוך תחומי הקו הירוק, תוך שינוי מהותם של מגמות העבר שזכו לכינוי "ישראליות" ו"פלסטיניות". האליטות הפוליטיות-אינטלקטואליות דבקו בשייכותן הישראלית, אך תוך יציקת תוכן פלסטיני-לאומי למהות זאת. ולהפך: הן הבליטו את היסוד הפלסטיני בזוהרתן, אך תוך עיגונו בהווה הישראלית.

אוריינטציה זאת התגברה נוכח התחזקותן של המגמות הפוליטיות הבאות בחברה היהודית בחמש השנים האחרונות: הוויכוח על גבולות המדינה העתידיים; מדיניות ה"התנתקות" של אריאל שרון וה"התכנסות" של אהוד אולמרט; הקמת גדר הביטחון ופינוי גוש קטיף; הכוונה ליישב את מפוני השטחים בגליל ובנגב. ניסיונם של פוליטיקאים ואינטלקטואלים יהודים לעצב את דמותה העתידית של מדינת ישראל ב'אמנת כינרת' והדיונים האינטנסיביים לנסח 'חוקה

בהסכמה' הגבירו את תחושת ההדרה בצד הערבי. גילויי גזענות בצל דמותו של אביגדור ליברמן, והרחבת התמיכה ברעיון של חילופי אוכלוסין ושטחים באזור המשולש החריפו את הרגשת המחנק.

מסמך "החזון העתידי" נולד גם כתוצאה מתחושת התסכול והאכזבה של הציבור הערבי נוכח אוזלת ידה של הממשלה לתת מענה לפערים המתרחבים בין המצב הסוציו-אקונומי של האוכלוסייה הערבית והציבור היהודי בישראל. רבות דובר על גילויי ההפליה והקיפוח ואין טעם להכביר מילים בנושא. מדיניות ההדרה והניכור מצד רשויות המדינה מצאה את ביטוייה, בין היתר, בהתעלמות בוטה ממסקנות "ועדת אור" ואפילו מהפרשנות המינימליסטית שלהן כפי שנוסחה בהמלצות "ועדת לפיד". מחדליה של הממשלה מזינים את תחושת הזרות ומעודדים גם הם את החיפוש אחר אלטרנטיבות. התנועה האסלאמית, יש להזכיר, מנקזת חלק ניכר מרגשות המרירות ויוקרתה גדלה נוכח הצלחתה למלא חלק מהחלל במישור החברתי, התרבותי והכלכלי.

ולבסוף, פרסום "החזון העתידי" משקף את מאבקי הכוח הפנימיים בחברה הערבית. אין קונסנזוס סביב ניסוח תפיסת העתיד של הערבים בישראל על-ידי ועד ראשי המועצות הערביות. גם מכון "מדה אל-כרמל", המזוהה עם בל"ד, שוקד על הכנת מסמך משלו; התנועה האסלאמית הביעה את הסתייגותה, ושאר המפלגות הערביות עדיין לא אמרו את מילתן האחרונה.

ג. מהות המסמך

מסמך "החזון העתידי" מציג מצע פוליטי אידאולוגי מן הנוקשים שנוסחו אי-פעם על-ידי גוף ייצוגי ערבי בישראל. התורות הרעיוניות של ארגון "אל-ארד" בשנות ה-50 ותנועת "בני הכפר" בשנות ה-80 אף הן הרחיקו לכת, אך הן לא התיימרו לייצג את כלל האוכלוסייה הערבית בישראל.

רוח הדברים במסמך הנוכחי מסמלת, כאמור, קריאה לדה-לגיטימציה של מדינת ישראל במתכונתה הנוכחית כמדינה יהודית ודמוקרטית. קשה להשתחרר מן הרושם שיש במסמך ניסיון לכפות את הנרטיב הפלסטיני-לאומי הערבי על הרוב היהודי. את התביעה להקמת "שתי מדינות לשני העמים" מחליפה, למעשה, תביעה להקמת מדינה וחצי לפלסטינים וחצי מדינה ליהודים.

הבעיה העיקרית במסמך, מעבר לקביעות הנ"ל, היא בחיבור הכמעט הרמטי שמציגים מנסחיו בין היסוד האזרחי לבין היסוד הפוליטי-לאומי ויצירת התניה הדדית ביניהם. כלומר הדפוס המוצע מתבסס על תפיסת "משחק-סכום-אפס", לפיו לא ניתן לממש שוויון אזרחי כל עוד לא יבוטל אופייה היהודי של המדינה. דומה שרק קיצונים מעטים במחנה היהודי, גם לא אלה המגלים אמפטיה לתביעות האזרחיות של הערבים בישראל, יסכימו לתביעה מרחיקת לכת זאת.

יתרה מזאת, בפרסום מסמך החזון טמונה סכנה גדולה. התחפרות הצד הערבי בעמדותיו עלולה לדרדר בקלות את היחסים בין יהודים וערבים במדינה, שהרי כל חסידי התזה הגורסת כי הערבים בישראל הם "גיס חמישי" החותר תחת אושיות המדינה – כבר קיבלו, לכאורה, את ההוכחה לצדקת דרכם.

ד. מה הלאה?

בתקופה שחלפה מאז פרסום המסמך, ונוכח התגובה האגרסיבית של הציבור היהודי, כפי שמופיעה בעדכן זה, בלטו בקרב מנסחי המסמך שתי גישות: התבצרות בעמדה המקסימליסטית, מצד אחד, וקריאה לדיאלוג תוך הבהרה, לא דווקא רשמית, שניתן לראות בתביעות המנוסחות במסמך עמדות פתיחה לדיון. שוקי ח'טיב, הרוח החיה מאחורי המסמך, הגם שדבק בניסוחיו, הבהיר במספר דיונים כי המסמך נכתב בקונטקסט ישראלי מובהק. "הפספורט הישראלי לא נתון למשא ומתן", הכריז; "המדינה היא עובדה קיימת, זאת מדינת היהודים, אבל גם מדינתם של מיליון ערבים", הוסיף. אחרים הדגישו, כי זאת טיפוס ראשוני וכי הנוסח הסופי ייחתם בכנס האמור להיערך במרס 2008.

על כך יש להוסיף את הרושם המתקבל מסקר דעת קהל שערכה תכנית אדנאואר ושממצאיו כלולים בעדכן זה. הציבור הערבי תומך בחלק מהתביעות המופיעות במסמך (זכות השיבה של "הפליטים במולדתם", זכות ניהול ענייני הוקף על-ידי העדה המוסלמית, ודרישה להקמת מוסד לאומי ייצוגי). אולם בד בבד מסתבר, כי אופי המשטר המועדף על-ידי הציבור הערבי הוא "מדינת כל אזרחיה" (39.7% תמכו באפשרות זו) או מדינה יהודית ודמוקרטית בנוסח כזה או אחר (39.4%). רק מיעוט קטן (8.4%) בחר באופציה של "דמוקרטיה הסדרית" כמוצע במסמך (עוד על סוגיה זו ראה חלק ג' בעדכן). זאת ועוד, מסתבר כי מעל 80% מהנסקרים ממשיכים לדבוק בנוסחה של "שתי מדינות לשני העמים", עמדה שניתן להבינה כקבלה של מדינת ישראל דהיום.

לאור זאת, יש המבכרים לקרוא את המסמך ב"קריאה רכה", מול חסידי "הקריאה הקשה" הגורסים כי יש לשפוט את עמדות הצד הערבי לחומרא וללא כחל ושרק. המחנה הראשון ער אמנם לאתגר הלאומני אך לא שולל את האפשרות כי זהו 'קול זעקה' של התרסה נוכח מציאות של ניכור, דחייה והדרה, כביטוי לתחושת חוסר אונים ואיתות לממשלה והציבור היהודי האומר: "ראו לאן הגענו, דברו איתנו, ובואו נחפש ביחד מוצא מן הסבך". אם אמנם כך, הרי שעדיין לא כלו כל הקיצין.

על-פי רציונל זה, מחברי המסמך עשויים לרשום לזכותם הישג ניכר אם ייאלצו את הצד היהודי לשים קץ לתהליך ה"הדחקה" המאפיין את דרך טיפולו של הממסד בסוגיית המיעוט, ולהתניע תהליך של בניית חברה אזרחית שוויונית שקיומה בשטח אינו מותנה בשלילת הלגיטימיות של אחד ממרכיביה. זאת, כמובן, אם יסירו את האיום הבוטה על זהותה היהודית של המדינה השזור במסמך.

אין להתעלם מהרוח הקשה הנושבת במסמך "החזון העתידי", אולם תהא זאת טעות ליצור תלות הפוכה בעיקרה, קרי: התניה של סגירת פערים בשינוי עמדות במישור הלאומי. נהפוך הוא: המסמך יצר דינאמיקה חדשה המאפשרת לממשלה ולארגוני החברה האזרחית בישראל להיחלץ לתנופת עשייה לקידום מצבה של האוכלוסייה הערבית ובכך לשמוט את הקרקע מתחת לרגליהם של אלה הגורסים כי היסוד הדמוקרטי בזהותה של מדינת ישראל מוגבל ליהודים בלבד. ההמלצות ותכניות הפעולה כבר מוכנות. דוח "ועדת אור" מגדיר אותן בבירור.

ג. ממצאים מסקר דעת קהל

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי יזמה סקר דעת קהל על-מנת לבדוק את עמדות הציבור הערבי בישראל בנושאים שונים שהוזכרו ב'מסמך החזון'.

הסקר נערך על-ידי "מכון יאפא" (בניהולו של עאס אטרש) במהלך סוף דצמבר 2006 וראשית ינואר 2007. הסקר התנהל באמצעות הטלפון, על פי מדגם מייצג של האוכלוסייה הערבית הבוגרת בישראל. גודל המדגם היה 511 מרואיינים, וטעות הדגימה המרבית היא 5%.

שיעור החשיפה למסמך 'החזון העתידי'

ממצאי הסקר הראו כי 15.7% מהנסקרים שמעו על מסמך 'החזון העתידי', ומתוכם כ-35% קראו את המסמך. במלים אחרות: 5.5% בלבד מהנסקרים קראו את המסמך (כפי שהצהירו).

שיעורם של אלה ששמעו על המסמך עולה עם הגיל. בני קבוצת הגיל 45-54 שנים שמעו וקראו את המסמך יותר מכל בני קבוצות הגיל האחרות.

בקרב אלה ששמעו או קראו את המסמך, נמצא שאין הבדלים מובהקים לפי מין או דת.

אחוז	האם שמעת על המסמך? (N=511)
15.7	כן
84.3	לא

אחוז	האם קראת את המסמך? (N=80)
35.0	כן
65.0	לא

עמדות הציבור הערבי כלפי נושאים נבחרים המופיעים במסמך

ללא קשר לשיעור חשיפתם למסמך 'החזון העתידי', הוצגו בפני כל הנסקרים כמה דרישות שהופיעו בו והם נתבקשו לחוות את מידת הסכמתם לגביהן. ככלל, הממצאים מראים כי רוב הציבור הערבי מסכים במידה רבה לחלק מהדרישות שהופיעו במסמך.

65.6% מהנסקרים מסכימים במידה רבה עד רבה מאוד לדרישה לכינונה של "דמוקרטיה הסדרית" (Consensual Democracy), דהיינו: סוג של מדינה דו-לאומית הכולל ייצוג יחסי הולם לבני כל קבוצה לאומית, זכות וטו הדדית, וניהול עצמי לעניינים הייחודיים של כל קבוצה. 20.7% מסכימים לכך במידה בינונית, ו-13.7% לא מסכימים עד לא מסכימים בכלל עם דרישה זו.

יחד עם זאת, דומה שחלק ניכר מהמרואיינים לא ממש הבינו את מהותה של "דמוקרטיה הסדרית". עדות לכך מצאנו בעובדה שבשאלה אחרת (ראו להלן) שיעור גדול תמך בשינוי אופייה של מדינת ישראל ל"מדינת כל אזרחיה" (40%); אחוז דומה בחר בדפוס של "מדינה יהודית ודמוקרטית" בנוסח כזה או אחר, ורק 8.4% בחרו ב"דמוקרטיה הסדרית".

אחד היעדים הלאומיים שהוגדרו במסמך הוא הקמת "מוסד לאומי ייצוגי נבחר לחברה הערבית הפלסטינית בישראל". במסמך צוין כי ועדת המעקב כבר החלה בתהליך למימושו של יעד זה. ממצאי הסקר מראים כי 68.5% מהנסקרים מסכימים במידה רבה עד רבה מאוד לדרישה זו, 13.9% מסכימים לכך במידה בינונית, ו-17.6% לא מסכימים עד לא מסכימים בכלל לדרישה זו.

מסמך 'החזון העתידי' דן בהשגת שוויון במישור הלאומי-קולקטיבי עבור הערבים בישראל. במסגרת זו מוצגת התביעה להבטחת זכויותיהם של הערבים הפלסטינים העקורים ("הפליטים במולדתם") וחזרתם ליישוביהם המקוריים. הממצאים מראים כי 86.5% מהנסקרים מסכימים במידה רבה עד רבה מאוד עם דרישה זו, 6.1% מסכימים לכך במידה בינונית, ואילו 7.4% לא מסכימים עד לא מסכימים בכלל.

תביעה נוספת במישור הקולקטיבי-לאומי שהוזכרה במסמך היא העברת ניהול ענייני הוקף האסלאמי והמקומות הקדושים לידי בני העדה המוסלמית. הממצאים מראים כי 87.8% מהנסקרים מסכימים במידה רבה עד רבה מאד לתביעה זו, 7.3% מסכימים לכך במידה בינונית, ו-4.9% לא מסכימים עד לא מסכימים בכלל.

הדרישה	"מסכים במידה רבה" עד "מסכים במידה בינונית"	"לא מסכים בכלל"
כינון "דמוקרטיה הסדרית"	65.6	13.7
הקמת מוסד לאומי ייצוגי נבחר לחברה הפלסטינית בישראל	68.5	17.6
הבטחת זכויות הערבים הפלסטינים העקורים וחזרתם לישוביהם	86.5	7.4
ניהול ענייני הוקף האסלאמי והמקומות הקדושים על-ידי בני העדה המוסלמית	87.8	4.9

שאלת אופייה המועדף של מדינת ישראל

במסמך נקבע כי השימוש שנעשה בדמוקרטיה הישראלית לשירות יהדותה של המדינה מביא להדרתם של הערבים ממנה, ומעמיד אותם במצב של עימות עם אופייה של המדינה שבה הם חיים. על-מנת ליישב קונפליקט זה הציעו כותבי המסמך להחיל בישראל משטר של "דמוקרטיה הסדרית".

הסקר ביקש לבדוק את עמדותיהם של הנסקרים לגבי אופייה המועדף של מדינת ישראל, ולהשוות בין הנוסח שגובש במסמך 'החזון העתידי' (דמוקרטיה הסדרית) לבין אפשרויות נוספות שהוזכרו בעבר כפתרונות אפשריים לקונפליקט זה: מדינת כל אזרחיה, מדינה דו-לאומית, מדינה יהודית ודמוקרטית המבטיחה שוויון זכויות מלא לאזרחיה הערבים, או מדינה יהודית ודמוקרטית במתכונתה הנוכחית.

הממצאים הראו כי האופי המועדף למדינת ישראל בעיני רוב הציבור הערבי הוא "מדינת כל אזרחיה": 39.7% מהנסקרים בחרו באפשרות זאת. 25.5% ציינו את האפשרות של "מדינה יהודית ודמוקרטית המבטיחה שוויון זכויות מלא לאזרחיה הערבים"; 13.9% מעדיפים "מדינה יהודית ודמוקרטית במתכונתה הנוכחית", 9.4% צידדו בכינון "מדינה דו לאומית", ואילו 8.4% בלבד בחרו באפשרות שהציע מסמך 'החזון העתידי' – "דמוקרטיה הסדרית".

מהו האופי המועדף בעיניך למדינת ישראל?	אחוז
מדינת כל אזרחיה	39.7
מדינה יהודית ודמוקרטית המבטיחה שוויון זכויות מלא לאזרחיה הערבים	25.5
מדינה יהודית ודמוקרטית במתכונתה הנוכחית	13.9
מדינה דו-לאומית	9.4
דמוקרטיה הסדרית	8.4
אחר	2.9
לא השיבו	0.2

בהתפלגות התשובות לפי מאפיינים של דת, נמצא כי דרוזים ציינו "מדינה דמוקרטית במתכונתה הנוכחית" בשיעור גבוה יותר מאשר מוסלמים ונוצרים, ואילו נוצרים ומוסלמים בחרו ב-"מדינה דו לאומית" בשיעור גבוה יותר מדרוזים. כמו כן, האפשרות של "דמוקרטיה הסדרית" צוינה בעיקר על-ידי מוסלמים ודרוזים.

ד. מאמרי עמדה*

החזון העתידי: נגד 'דמוקרטיית הרוב' / שוקי ח'טיב

לפני כחודש פרסמנו את "החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל". שלוש מטרות הצבנו בעת כתיבת "החזון": הראשונה, עריכת דיון פנימי בקרב הציבור הערבי, לגבי דרכנו העתידית. השנייה, קיום שיח כן ואמיץ עם דעת הקהל הישראלית. השלישית, התוויית תוכנית עבודה לביצוע הנגזרת מ"החזון" ויצירת כלים אופרטיביים למימוש התוכנית.

בפרסום הכרזנו כי "אנחנו יודעים שהחזון הזה, שכולל גם את הנרטיב ההיסטורי שלנו, יעורר תגובות, גם חיוביות וגם שליליות, אבל הפתיחות והכנות היא הדרך היחידה לדיאלוג פורה". גם עתה אנו חוזרים ומדגישים כי השיח הזה נערך בצילו של קונפליקט לאומי קשה, אך פתרון אמיתי של הסכסוך דורש מידה רבה של הבנת האחר, גם בתחומים המוראליים-רגשיים שהם אלמנט חשוב וקריטי במרקם היחסים בין שני העמים.

האוכלוסייה הערבית נמצאת במצב עדין וקשה, הן בהיותה חלק מעם שחי תחת כיבוש וסובל מתנאי מחיה קשים, והן מעצם היותה חלק ממדינה שהיא הכובש של אדמת העם שלה. מציאות חיי האזרחים הערבים כיום הינה תוצאה ישירה של קונפליקט הדמים ב-48', ומצב מתמשך של אפליה בכל תחומי החיים.

אכן המלאכה רבה וקשה, והיא דומה להליכה בשדה מוקשים, כל טעות עלולה לגרום לנזקים כבדים. לכן רק טבעי הוא שהחזון מעורר תגובות, חיוביות כשליליות אותן חשוב לנו לשמוע.

המסר שמבקש 'החזון העתידי' להעביר הוא כי בתום 58 שנים המדינה נכשלה: כל החוקים אשר הפלו אותנו, הפלסטינים אזרחי ישראל, על בסיס לאומי נעשו בדרך דמוקרטית (דמוקרטיית הרוב). באנו כאן כדי לומר שבתחומים הנוגעים לנו אנחנו רוצים להיות שותפים. אנו רוצים לעשות שימוש בכלים דמוקרטיים בכדי להתגונן מהדורסנות של "דמוקרטיית הרוב".

בחודשים הבאים נקיים מפגשים ברחבי הארץ כדי להמשיך בדיאלוג. שיאו של דיון זה יהא בכנס כללי אשר ייערך בזמן הקרוב. כולי תקווה שבצעד זה תרמנו ונתרום לדיון הענייני אשר יתורגם לתוכנית ביצוע לשם קידום ושינוי מעמדה של האוכלוסייה הערבית בישראל.

שוקי ח'טיב הנו יו"ר הוועד הארצי של ראשי הרשויות הערביות המקומיות בישראל ויו"ר ועדת המעקב העליונה של האוכלוסייה הערבית בישראל

* מאמרים אלה נכתבו במיוחד עבור ערך "הערבים בישראל".

על שוויון ושותפות / יוסף ג' בארין

ההיסטוריה האנושית מלמדת כי קבוצת מיעוט חשופה בדרך כלל למערכת לחצים תמידיים מצד קבוצת הרוב – לחצי הטמעה ושחיקה תרבותיים המכרסמים לאורך זמן בזהותה התרבותית-לאומית של קבוצת המיעוט, ומסכנים את הזהות הקולקטיבית הייחודית שלה ואת זכויות חבריה. על רקע זה התפתחה בשיח הבינלאומי התפיסה כי קבוצת המיעוט זקוקה להגנה משפטית מיוחדת על מעמדה בחברה, כדי לאפשר לחבריה לעמוד בפני הלחצים שמפעילה עליה קבוצת הרוב. לפי תפיסה זו קבוצת הרוב נמצאת באופן כמעט אינהרנטי במעמד סוציו-פוליטי עדיף על פני קבוצת המיעוט מתוקף מעמדה החברתי וההיסטורי כקבוצה הדומיננטית בחברה, ולפיכך יש לקבוע באופן ממוסד צעדים מיוחדים כדי להבטיח לקבוצת המיעוט שוויון מהותי.

מסמכי החזון העתידי של נציגי הציבור הערבי באו כדי להצביע על צעדים מיוחדים אלה ולהציגם בריש גלי הן לציבור הערבי, והן לציבור הישראלי בכללותו, וזאת כדי גם להציבם - אולי סוף סוף - על שולחן הדיונים הציבורי. התפתחות זו הינה חשובה ביותר לקידום ערכי השוויון והדמוקרטיה במדינה. הציבור הישראלי כולו ייצא נשכר מהבטחת ערכים אלו, הלכה למעשה.

ביסודם של הצעדים המיוחדים המועלים במסמכי החזון עומדות הזכויות הקולקטיביות שלהן זכאי המיעוט הערבי, ואשר מטרתן להבטיח למיעוט הערבי הגנה משפטית ראויה הן ברמה האינדיבידואלית והן ברמה הקולקטיבית. זכויות אלו הן תנאי להגשמת שוויון כולל במדינה. ביסודן של זכויות אלו עומד העיקרון הדמוקרטי הבסיסי של שותפות מלאה ושוויונית של האזרחים הערבים במשאבים הציבוריים במדינה, כפרטים וכקבוצה. המשאבים הציבוריים שייכים לכלל האזרחים במדינה, ולפיכך יש לדאוג לחלוקתם באופן שוויוני והוגן. שותפות אמיתית כאמור במשאבים הציבוריים צריכה לחול על כל משאבי המדינה, לרבות המשאבים החומריים (קרקע ותקציבים), המשאבים הפוליטיים (ייצוג הולם ואפקטיבי במוקדי קבלת החלטות), והמשאבים הסמליים (דגל, סמל, המנון). אלה האחרונים הם משאבים ציבוריים טעונים רגשית, ועל כן יש להם השפעה מיוחדת על מעמדה של קהילת המיעוט, ומכאן הצורך להקפיד על עקרונות של שותפות והגינות גם במסגרת המערך הסימבולי של המדינה. שותפות אמיתית צריכה להתבטא גם בענייני לשון, תרבות וחינוך בישראל, לרבות השפה שבה פונה המדינה אל אזרחיה (משרדים ממשלתיים, שילוט ציבורי), ובמערכת החינוך וההשכלה הגבוהה. שותפות זו היא אבן הפינה בבניית חברה שוויונית וצודקת, והיא הבסיס לחוקה האינקלוסיבית שיש לשאוף אליה. רק שותפות מהותית ומקיפה יכולה לסלול את הדרך לשוויון אמיתי: שוויון שותפותי רחב, ולא שוויון פורמאלי צר.

למותר לציין, כי מימושן של זכויות אלה מחייב תהליך בנייה מחדש של המוסדות הפוליטיים והחברתיים במדינה, כך שיבטיחו את תחושת השייכות של המיעוט הערבי וייתנו הזדמנות שווה לכל.

מסמכי החזון באים גם בצל מאמצים משמעותיים בשנים האחרונות לחוקק חוקה בישראל – חוקה שתהיה בהסכמה, כהצהרת יוזמיה. אך השאיפה לחוקה דמוקרטית, המבוססת על הסכמה חברתית כנה של אזרחי המדינה, מחייבת קודם כל שותפות אמיתית ומלאה של כל אזרחי המדינה בתהליך כינון החוקה. ודוק: השאיפה לחוקה דמוקרטית בישראל מחייבת דיון ציבורי שיוכל להתעלות על פערי הכוחות הקיימים כיום בחברה הישראלית בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, ואלה לא יקבלו ביטוי בהליך עיצובה של החוקה. למותר לציין, כי עד כה לא התקיימה שותפות אמיתית של המיעוט הערבי בהליך כלשהו של כינון הסדרים חוקתיים במדינה.

האינטרסים הקולקטיביים של האזרחים הערבים בישראל מיוצגים כיום באמצעות גוף המהווה מעין תקרה ארגונית של כלל הציבור הערבי – ועדת המעקב העליונה לענייני האוכלוסייה הערבית בישראל. ועדת המעקב היא הכתובת הציבורית הטבעית שאלה יש לפנות כדי לנהל דיאלוג רציני עם המיעוט הערבי על עיגון מעמדו בהסדר חוקתי עתידי. אמנם דיאלוג כזה טרם התקיים, אך מסמכי החזון העתידי יוצרים את הבסיס לדיאלוג זה, ויוצקים אליו תוכן ממשי.

ד"ר יוסף ג' בארין הוא משפטן, מחבר הפרק המשפטי במסמך "החזון העתידי", ונייר העמדה "חוקה שוויונית לכל" שהתפרסם מטעם מרכז "מוסאוא" לזכויות האזרחים הערבים בישראל

ה. תגובות בציבור הערבי

למהותו של מסמך 'החזון העתידי'

- **מזכיר ועדת המעקב: הנוסח של מסמך החזון אינו מקודש ואינו סופי**

מזכיר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל, עבד ענבתאוי: "זוהי תכנית מכוננת לפיתוח העצמי הקולקטיבי של הפלסטינים בישראל, וליחסם כלפי הממסד השלטוני בישראל". ענבתאוי רואה [במסמך] "מעבר משלב של תגובות מצד המיעוט הערבי לשלב של יוזמה". הוא הצביע על כך שהתכנית "הייתה רק בגדר הצגה של מסמך אשר בשום אופן אינו סופי, כך שניתן להעשירו ולתקנו. זהו אינו נוסח מקודש וסופי". (www.janobiyat.com, 07.12.06)

- **מנהל מרכז מוסאוא: לא סגרנו את הטרגדיה של '48, וזכותנו לפתוח את התיק בשנית**

מנהל מרכז מוסאוא, ג'עפר פרח: "אנחנו מנסים להגן על עצמנו ולשים על סדר היום את הזכויות הקולקטיביות והאישיות של האזרחים הערבים. אנחנו לא 'לא יהודים', אלא מיעוט לאומי שזכויותיו מופרות באופן שיטתי מדי יום ב-58 השנים האחרונות. יש לנו כאן זכויות היסטוריות, והציבור היהודי צריך להכיר בכך שיש לנו זכויות היסטוריות."

"הטרגדיה היא לא רק שההיסטוריה שלנו הופקעה אלא שסימן שאלה מרחף סביב העתיד שלנו. הגיע הזמן להזכיר לציבור היהודי ולקהילה הבינלאומית שאנחנו ממשיכים לסבול מ-'48. לא סגרנו את התיק של הטרגדיה שלנו מ-'48, ויש לנו את מלוא הזכות לפתוח את התיק הזה בשנית." (08.12.06, [The Jewish Public](http://TheJewishPublic.com))

- **יוסף ג'בארין: כל ניסיון להשיג שוויון מחייב דיון בנושאים ה'אסורים' והמכאיבים**

ד"ר יוסף ג'בארין, משפטן ואחד מכותבי מסמך 'החזון העתידי': "לא ניתן לבנות שיח שלם של זכויות לציבור שלנו, מבלי שאותם נושאים 'אסורים' יהיו במרכז השיח הזה. מכאן, כל ניסיון רציני להשיג שוויון לציבור הערבי מחייב להסיר את הלוט מכל הדברים המכאיבים לציבור הזה, והגורעים ממעמדו. [...] באמצעות חזון זה אנו שואפים ליצור שינוי חברתי תשתיתי וכולל, שיעניק לנו תנאי מחייה, אשר בפועל, לא יהיו פחותים, מבחינה כלכלית וחברתית, מאלו של קבוצת הרוב." (יוסף ג'בארין, "על החזון העתידי שלנו, שיח הזכויות שלנו והנרטיב ההיסטורי שלנו", www.panet.co.il, 13.12.06)

- **אסעד ע'אנס: המסמך מציג דרישות מינימום מצד הפלסטינים בישראל**

ד"ר אסעד ע'אנס, ראש המחלקה לממשל ולרעיון מדיני באוניברסיטת חיפה, וחבר בצוות ההכנה של מסמך 'החזון העתידי': "זהו מסמך קבוצתי ראשון שנוסח על ידי אישים מכל קצות הקשת הפוליטית של הפלשתינאים בישראל: אנשי חד"ש, בל"ד, התנועה האסלאמית, בני הכפר ותומכי המפלגות הציוניות. מסמך זה מייצג בצורה הקרובה ביותר למציאות את תביעות הפלשתינאים בישראל. [...] המסמך מציג תביעה להשתלבות, לשוויון ולהגינות במסגרת הישראלית ולא מחוץ לה. אין כאן דרישה לביטול קיומה של ישראל ואין דרישה להסדר שונה מזה שמקובל כיום על רוב היהודים והפלשתינאים - שתי מדינות, ישראל ופלשתיין."

"הפלשתינאים בישראל העלו במסמך זה סל הגיוני ומוכר של תביעות של קבוצות מיעוט, לפי הנורמות הבינלאומיות. אלה הן 'דרישות מינימום' של מיעוטים ילידים."

"מי קבע שמדינה יהודית תתלווה לצעדים של עושה, הפקעה, חוקי אזרחות גזעניים ומדיניות של אפליה בכל הרמות? [...] אם זו המדינה היהודית, אז אנו מתנגדים למדינה בהיותה יהודית [...] כיום לא נשאר לנו שום פתח, אלא להתנגד לאופייה היהודי של ישראל." (אסעד ע'אנס, "ממה נבהלתם?", הארץ, 19.12.06)

• **חוסאם אבו בכר: מסמך החזון מבטא רצון לממש את האזרחות ולהשתחרר מפטרונות הרוב**

חוסאם אבו בכר, חבר בקבוצת העבודה שחיברה את מסמך 'החזון העתידי': "החזון העתידי של הפלשתינאים אזרחי ישראל הוא אחד המסמכים החשובים הנוגעים לקיום האוכלוסייה הפלשתינית במדינת ישראל, אם לא החשוב ביותר. [...] המסמך מראה שהמיעוט הפלשתיני מסוגל לקחת אחריות ובאופן פרו-אקטיווי להציע חזון ואסטרטגיה, הטומנים בחובם את התשובות למלכוד שבו הוא והחברה הישראלית הכללית מצויים, בנושאי מעמדו של הציבור הערבי. קבוצת המחברים נמנית עם בני "הדור הזקוף", האומרים בקול צלול: תם עידן "הדור הכפוף", הפסיווי והמגיב. בא הזמן לממש את זכות האזרחות השווה ולהשתחרר מפטרונות הרוב"

"החזון העתידי טוען במשמעות אמיתית את המונח "חיים משותפים", למרות שאינו מתבסס על התפישה הרווחת בקרב הרוב היהודי, הגורסת כי משמעותו הרצויה היא היטמעות של המיעוט ברוב ההגמוני. אנו תופשים מונח זה כאפשרות לקיום של המיעוט הפלשתיני כקבוצת אזרחים משמעותית בעלת מאפיינים לאומיים ותרבותיים שונים, כחלק מהחברה הישראלית."

"על הציבור היהודי לראות במסמך הזמנה לדיון ציבורי נוקב וחשוב בין שווים, דיון הדורש מידה לא מבוטלת של סובלנות ופלורליזם רעיוני. אני מאמין שהדבר אפשרי." (חוסאם אבו בכר, "הזמנה לדיון: הציבור הפלשתיני בישראל שואף להיות שותף בעיצוב המדינה", **הארץ**, 28.12.06)

• **מנהל מכון 'יאפא': ישראל צריכה לשמוח על שילוב בין זהות פלסטינית ואזרחות ישראלית**

עאס אטרש, מנהל מכון המחקרים 'יאפא': "ישראל צריכה להיות שמחה. מדובר באינטגרציה – איך לשלב בין הזהות הפלסטינית לאזרחות הישראלית. זה מצוין בשביל היהודים. [...] לא מדובר ב[מסמך] סופי. מדובר בנייר עמדה שעוד יתפתח. זו אינה חוקה אלא רק חזון במלוא מובן המילה." (**The Jerusalem Report**, 22.01.07)

הדיפת ההתקפות על המסמך

• **אסעד ע'אנס: מסמך החזון ייצוגי בהחלט, ומנהיגי המפלגות צריכים להודות על כתיבתו**

ד"ר אסעד ע'אנס: "מר שוקי ח'טיב, מתוקף תפקידו הייצוגי, יזם חזון ענייני והביא אותו לדיון ציבורי, בהשתתפותם של נציגים, פוליטיקאים, אנשי חברה ומשכילים. לכן זהו מסמך ייצוגי ולאף אחד אין זכות לערער על כך."

"המפלגות הפוליטיות ונציגיהן הקלו ראש בתפקידם ובציבור שלהם במרוצת כל השנים שעברו, ולא הצליחו להתקבץ כהנהגה קולקטיבית ולבצע דבר צנוע כזה [...] אסור שכישלונם וחוסר האונים שלהם יגרור עוד חוסר אונים, וחוסר יכולת ליזום ולפעול במגזרים אחרים. אדרבא, מן הראוי הוא שמנהיגי המפלגות יודו למי שיזם ופעל בכדי לבצע דבר זה."

"עתיד הפלסטינים בישראל, לפחות בעשרים השנים הבאות, הוא להיות אזרחים בישראל. הם מצפים לשינוי יסודי בתכני האזרחות, המדינה, מהות השוויון ושאר סוגיות [...] זה, לדעתי, הדבר הטוב ביותר שמסמך קולקטיבי של הפלסטינים בישראל [...] יכול להכיל, לאור ההנחה שתקום מדינה פלסטינית עצמאית לצד ישראל."

"כל פעילות פוליטית מתחילה בהצהרת כוונות. ראוי שהיא תכלול תכנית עבודה מעשית, ותסתיים בהוצאתה אל הפועל של התכנית. זהו בדיוק האתגר המרכזי בשלב הבא". (www.alarab.co.il, 22.12.06)

• **מרי תותרי: מסמך החזון העתידי הוא תגובה ליוזמת 'חוקה בהסכמה'**

ד"ר מרי תותרי, מרצה בחוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה: "לא יעלה על הדעת שלא תהיה עמדה ערבית אחידה וברורה אל מול 'החוקה בהסכמה' אשר הוצעה על-ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה [...] בכדי לתת לגיטימציה לאופייה היהודי של המדינה ולהדרת הערבים באמצעות החוקה."

"הופעתו של מסמך זה [...] הנה חיונית וחשובה מאד בימים אלו, על מנת להיאבק בסכנות הרציניות העומדות בפנינו, כלומר התכניות הפוליטיות של ממשלות ישראל, והתפרקות החברה הערבית מבפנים, אשר מהווה אתגר מסוכן יותר."

"לא היה צפוי שתהיינה תגובות עוינות מצד נציגי המפלגות והתנועות הפוליטיות הערביות. במקום שיעריכו את היוזמה ואת כל מי שהיה שותף לה, במקום לקרוא אותה ולמתוח ביקורת על תכניה, ולדון עמה במטרה להעשירה ולהשלימה [...] העדיף חלק מהם לבטל אותה ולקצץ אותה. חלקם מכיוון שלא הוזמנו ליטול בה חלק, וחלקם למען התנצחויות פוליטיות וביקורת מזלזלת."

"אנו זקוקים היום באופן דחוף לפעול במשותף ובאופן בוגר אל מול האתגרים הניצבים בפנינו. על כן עלינו לפעול ביחד [...] על מנת להשלים את החזון העתידי של הערבים הפלסטינים בישראל, כדי שיהיה בגדר החוקה המאחדת שלנו". (אל-סינארה, 05.01.07)

• רפיק ג'בארין: התביעה להכרה כמיעוט לאומי היא המכשול הגדול בפני ישראליות

עו"ד רפיק ג'בארין, פובליציסט תושב אום אל-פחם: "לאור התקפות הימין הקיצוני בישראל על הציבור הערבי שלנו, וניסיונם לשלול ממנו את אזרחותו, ולאור קריאתו [של הימין] לבצע טרנספר לצפון המשולש ובמיוחד לאום אל-פחם – לאור כל זאת היה הכרח לנסח את החזון, במיוחד בימים אלו. המטרות בגין נוסח החזון היו ועודן צודקות: קיומו של דיון פנימי בקרב הציבור שלנו בעניין מגמתו לעתיד, וזאת באמצעות דיון על מצבו הנוכחי והחסמים להתקדמותו; פנייה אל דעת הקהל היהודית והמוסדות הרשמיים; וכפי שאמר שוקי ח'טיב: 'מטרתם של הערבים הפלסטינים בישראל היא להגדיר את זהותם הפרטית אשר תכלול את כל תחומי החיים: הפוליטיים, הכלכליים, החינוכיים והתרבותיים'."

"טבעי שלאחר פרסום המסמך התעורר פולמוס בעיתונות הערבית והעברית. דבר זה מעיד על חיוניותו והצלחתו של המסמך. המסמך מעיד על האומץ של המנהיג [שוקי ח'טיב], משום שישנם רבים אשר סבורים כי המסמך הוא 'כאב ראש' וערים עליהם קשיים. הלאומנים אינם מרוצים ממנו, כיוון שהם מחשיבים אותו למסמך המבטא ישראליות. היהודים, על הקבוצות השונות בקרבם, אינם מרוצים ממנו ומחשיבים את המסמך בתור 'אי הכרה בישראל'."

"הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית התנער מן המסמך, למרות שנציגיו השתתפו [בכתיבתו], דוגמת שיח' האשם עבד אל-רחמן, ראש העיר אום אל-פחם, שהנו אחד ממנהיגי התנועה האסלאמית; [העיתונאי] מופיד עבד אל-חכים, וצאלח לוטפי. [...] יתכן שהתנגדותם נובעת ממניעים אידיאולוגיים-דתיים [...] אך אפילו אם אנו מעריכים כי זו הסיבה, יש להפסיק את מדיניות עצימת העיניים ולהתעמת עם האמת והמציאות, באמצעות חזון רציונאלי."

"אנו חיים בישראל, ולא ניתן להעלים עין מכך. [...] הדרישה להכיר בנו כמיעוט לאומי ומתן עצמאות תרבותית ודתית היא המכשול הכי גדול העומד בפני הישראליות."

"לפרופסור שמיר ולד"ר כרמון אנו אומרים: דברכם אינם נכונים, כיוון שבמסמך ישנה דרישה לדמוקרטיה מלאה לערבים בישראל, כלומר הוא מכיר בישראל. כל אלו אשר עבדו על המסמך ותומכיו מקרב המפלגות הערביות, כולם מכירים בישראל, ולכן אנו מחשיבים את דברכם להסתה כנגד הציבור הערבי וניסיון לסתום פיות, וזאת למרות טענות הכזב שלכם כי אתם מכון לדמוקרטיה, אשר חופש הביטוי מעוגן בו." (רפיק ג'בארין, "לא לסילוף מסמך החזון העתידי", כל אל-ערב, 19.01.07)

תגובת התנועה האסלאמית, בל"ד ורע"מ-תע"ל

• פעיל התנועה האסלאמית: שוקי ח'טיב עקף באופן מביש את ועדת המעקב

שיח' צאלח לוטפי, האחראי על 'המרכז למחקרים בני-זמננו' בפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "ישנו בלבול בין ועדת המעקב לוועד ראשי הרשויות בנושא זה [פרסום מסמך 'החזון העתידי'], וזה אומר שאנו ניצבים בפני שתי אפשרויות: או שאלו שעשו את הדבר הזה [פרסמו את המסמך] עשו זאת בכוונה בכדי ליצור בלבול, ובמטרה להכניס את המתנגדים למבוכה על מנת שלא ידברו, ובמיוחד את התנועה האסלאמית אשר התנגדה וסירבה להשתתף בהכנת המסמך [...] או שהם אינם מבחינים בין שני הגופים. אם כך הדבר, אז הצרה גדולה יותר."

"לעובדה כי מר שוקי ח'טיב הוציא את המסמך בשמו הפרטי, מתוקף היותו יושב ראש של וועדת המעקב וועד ראשי הרשויות, יש כמה משמעויות. היא מלבה את הבלבול מצד אחד, ואני רואה בה [...] עקיפה מבישה של ועדת המעקב. [...] ח'טיב מזלזל בוועדת המעקב וסבור כי ועד ראשי הרשויות חשוב יותר מוועדת המעקב [...] אשר היא המסגרת העליונה של הציבור הערבי". (צאלח לוטפי, "ועדת המעקב והתפקיד הנעלם", www.sawt-alhaq.com, 14.12.06)

• **התנועה האסלאמית במכתב גלוי לשוקי ח'טיב: מסמך החזון מייצג רק את כותביו**

מכתב גלוי מהפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ליו"ר ועדת המעקב, שוקי ח'טיב: "אנו, בתנועה האסלאמית, מגנים את פרסומו של מסמך שכזה בשם הוועד הארצי, מבלי להתייחס לוועדת המעקב, וכיוצא מזה, מבלי להתייחס לסמכות העליונה של הציבור הערבי והמייצג היחידי של ציבור זה. על כן, אנו סבורים כי מסמך זה מייצג אך ורק את כותביו ואת השותפים להכנתו. [...] אנו סבורים כי פעולה זו הנה עקיפה מסוכנת של ועדת המעקב, וצמצום ופגיעה בתפקידיה".

"עולה בנו החשש [ש]ועדת המעקב תהפוך מגוף פוליטי המקבץ בתוכו את כל הגורמים הפוליטיים, לחממה של אגודות ומוסדות, אשר יש להן את האג'נדה הפרטית שלהן, והן מחויבות לבצע את האג'נדה של אלה המממנים אותן". (www.panet.co.il, 17.12.06)

• **ח"כ זחאלקה: המסמך מתעלם מהבעיה הפלסטינית ואינו מציג עמדה פוליטית אחידה**

ח"כ ג'מאל זחאלקה (סיעת בל"ד): "מסמך 'החזון עתידי' הוא אחד המאמצים ואחת התרומות לדיון בעניין עתיד הציבור הערבי, ואינו בשום אופן המסמך היחידי. לא כל הכוחות והגופים הלאומיים הפעילים בקרב הציבור שלנו מסתמכים עליו. על כן זו טעות לצרף את ה' הידיעה למסמך, וראוי יותר לכנותו 'חזון עתידי'".

"בסעיף 9 נכתב 'הגדרתה של המדינה כמדינה יהודית, והשימוש בדמוקרטיה בשירות יהודיות' מרחיק אותנו ושם אותנו בעמדת התנגשות עם אופייה ומהותה של המדינה היהודית, אולם לא הופיעה לאחר מכן דרישה לשנות את אופייה ומהותה של המדינה היהודית."

"מה שמכעיס במסמך הוא התעלמותו מהסוגיה הפלסטינית [...] במסמך ישנו רק משפט אחד, קטוע ומסכן הקשור לסוגיית פלסטין, הנמצא בעמוד 3: 'ניאבק למען השגת שלום צודק, כולל ונצחי באזור, ופיתרון בעיית הפליטים באופן מקובל וצודק, וכמו כן ניאבק למען הקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית'. אין כיבוש, אין גבולות '67, אין ירושלים, אין זכות השיבה, אין גולן, אין גדר, אין התנחלויות, אין החלטות בינלאומיות. מה זה?! האם הסתיים הכיבוש וחזרו הפליטים מבלי שאף אחד הודיע לנו על כך?"

"המסמך אינו מגובש וקוהרנטי מבחינה לוגית ופוליטית. הוא אינו מציג עמדה פוליטית אחידה, וכוללות בו עמדות ותפיסות סותרות ושונות. בכל חלק בו יש גישות פוליטיות וערכיות שונות, ודומה כי הוא קובץ של חזונות שונים, ולא חזון כולל ומגובש. [...] נראה היום כי אף אחד לא אימץ את המסמך. ועדת המעקב כלל לא דנה בו, וועד ראשי הרשויות לא אישר אותו. אפילו השותפים להכנתו לא חתמו עליו, אלא רק רשמו את שמותיהם כשותפים בהכנתו. על כן הוא ראוי להיקרא 'המסמך היתום'". (פצל אל-מקאל, 22.12.06)

• **ח"כ טיבי: המסמך אינו מייצג את עמדת כל הציבור הערבי**

ח"כ אחמד טיבי (סיעת רע"מ-תע"ל): "מסמך החזון העתידי אינו מייצג את עמדתו של כל הציבור הערבי. הוא הוכן על-ידי אקדמאים ואנשים פרטיים, לא על-ידי מפלגות. אנו לא ביקשנו אוטונומיה או מדינה דו-לאומית". (The Jerusalem Report, 22.01.07)

ביקורת על תוכן המסמך

• עורך השבועון אל-אח'באר: יש לנסח 'חזון עתידי' פשוט יותר ופחות ערטילאי

מחמוד אבו רג'ב, עורך השבועון אל-אח'באר (היוצא לאור בנצרת): "במסמך 'החזון העתידי' קיימות מטרות כלליות ומעורפלות, אשר קשה לבצען, והן בסך הכל סיסמאות הדומות לסיסמאות פוליטיות. למשל, בסעיף המטרות נכתב: 'הפחתת אחוז העניים, הפחתת העוני ושחרור מהתלות הכלכלית', וכדומה, ולא הוגדרה הדרך להשגת כל אלה, וכיצד לבצע זאת. [...] נכתב באחד הסעיפים לדוגמא: 'הפעילות הפוליטית היא תנאי בסיסי וחיוני לביצוע תכנית העבודה המוצעת'. טוב, אך יהיה הדבר? איפה מתבטא תפקידם של המפלגות ושל הפוליטיקאים, בהתחשב בעובדה כי לא שיתפו אותם בחזון זה?"

"אני סבור שאנו זקוקים לחזון עתידי פשוט, שיהיה ברור יותר, קל יותר לקליטה ורחוק מסיסמאות ותקוות בלתי ניתנות להגשמה."

"קראתי שמרכז מוסאוא הגיש מסמך עבודה בעניין המעמד המשפטי של הערבים במדינה. מרכז מוסאוא התרברב בכך שהמסמך עורר זעם במגזרים רחבים במדינה. האם זה מה שהוועד הארצי רוצה להשיג מהחזון העתידי? האם הוא רוצה לעורר את זעמם של האחרים, או שהוא רוצה להשיג מטרות שתשמורנה על קיומנו וישותנו, ותשפרנה את חיינו ויחסינו עם המדינה?!"

(www.el-akhbar.net, ללא תאריך)

• עלי זובידאת: המסמך לא מייצג את הציבור הערבי; מדינת ישראל אינה מדינתנו

עלי זובידאת, עיתונאי ופובליציסט תושב ס'ח'נין: "מסמך 'החזון העתידי' אינו קשור בשום אופן לציבור הערבי הפלסטיני, אלא מבטא את חלומותיהם ואשליותיהם של ה'מתאשרלים', אשר משקיעים את כל כוחותיהם כדי שישאל תאמץ אותם לחיקה, ותיתן להם אזרחות. [...] מי העניק להם את הזכות לדבר בשם כולם? האם שאלתם מישהו פרט לעצמכם לפני שפרסמתם נייר חסר ערך זה?"

"האם יתכן שמדינה זו תהיה מדינה של פלסטיני המכבד את עצמו, המכבד את זהותו ושיוכו, ואת הדם של החללים שלו? האם יעלה על הדעת שמדינת כיבוש קולוניאליסטי תהיה מדינתו של העם הנכבש, המגורש והמדוכא?"

"לא יתכן שתהיה פלסטיני וישראלי באותו זמן [...] מדינה זו אינה מדינתנו, ולא יתכן שתהיה. לאורך כל ההיסטוריה, המדינה דחתה אותנו כאזרחים, וזו זכותה, שכן היא קמה בניגוד לרצוננו. אנו מצדנו, עלינו לדחות אותה כמדינתנו, וזו זכותנו."

"האם אנו 'מיעוט' או 'מיעוט לאומי'? כל פעילי הדו-קיום והמשכילים ה'מתאשרלים' משתמשים במונח זה בכל הזדמנות [...] [השימוש במונח] 'מיעוט לאומי' מרמז [...] על 'רוב לאומי'. מיהו אותו רוב? כמובן שהכוונה היא לרוב היהודי. זה אומר שאימצנו את העיקרון הבסיסי אשר מפיצה האידיאולוגיה הציונית, והוא שכל היהודים משתייכים ללאום אחד [...] 'מיעוט לאומי' משמעותו גם הכרה בניתוקנו מהעם הפלסטיני שלנו בכל המקומות בהם הוא נמצא."

"בחזון העתידי לא הופיע שום חזון לפיתרון הבעיה הפלסטינית ושיבת הפליטים, האם זה הושמט בהיסח הדעת, או שהדבר מכוון, בכדי לרצות את המפלגות הערביות הישראליות, ופעילי הדו-קיום?" (עלי זובידאת, "העיוורון העכשווי והעתידי של הישראלים ממוצא ערבי פלסטיני",

<http://sakhnin2005.blogspot.com>, 19.12.06)

1. תגובות בציבור היהודי

גילויי תמיכה והבנה כלפי המסמך

- **דפנה גולן: יש להקשיב לדרישה להכרה בזכויותיהם הקולקטיביות של הערבים בישראל**

ד"ר דפנה גולן, מרצה בפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים: "המסמך, 'החזון העתידי של הערבים הפלשתינאים בישראל', שפרסמה ועדת המעקב העליונה של ערביי ישראל, הוא תזכורת לעבר והצעה להידברות על עתיד משותף. הוא תולדה של עבודה מאומצת של אינטלקטואלים ופעילים, שאזרו אומץ לשאול שאלות הנדחקות זה שנים אל מחוץ לדיון הציבורי."

"אסור לומר שאין על מה לדבר, שהדרישות אינן אפשריות, שהמסמך אינו מייצג את דעת הציבור הערבי בישראל. כדאי להקשיב לקולות הדורשים לא רק השוואת תקציבים ושוויון פורמלי, אלא גם הכרה בזכויות הקולקטיביות ובעלות המשותפת של הערבים על הארץ. [...] דיון פתוח ואמיץ של ההנהגה היהודית עם ההנהגה הערבית בישראל דרוש היום כדי לאפשר לנו עתיד של שוויון בישראל ושלוש צודק באזור. הדיון צריך להתחיל בהכרה בגירוש ועקירת הערבים ב-1948, ולא רק בתיקון האפליה בהווה." (דפנה גולן, "ממה אנחנו פוחדים?", **הארץ**, 14.12.06)

- **מירון בנבנישתי: הקולקטיב הפלסטיני בישראל הגיע לנקודת בשלות לאומית**

"אתגר 'החזון העתידי' אינו חדש בתכנון אלא בזיהוי המציגים אותו: לא עוד אינטלקטואלים שוליים אלא הממסד הפלשתיני-הישראלי עצמו – ועדת המעקב העליונה וועד ראשי הרשויות הערביות. מתברר שתהליך גיבוש של הקולקטיב הפלשתיני-הישראלי הגיע לנקודת הבשלות. מנהיגיו הצליחו לגבש עמדה מוסכמת התובעת שוויון זכויות קולקטיביות, וזו פותחת תהליך בלתי נמנע, ומצטבר, של ערעור ההגמוניה היהודית המוחלטת על המרחב הציבורי כולו. מרגע שיצא השד מן הבקבוק, לא ניתן שוב להחזירו, והתהוותה של דמוקרטיה הסדרית – שיוצרת מאזן חדש של זכויות קולקטיביות – הוא עניין של זמן." (מירון בנבנישתי, "איומי החזון העתידי", **הארץ**, 17.12.06)

- **אורן יפתחאל: המסמך מהווה הזדמנות לפיוס, ומציג תכנית למאבק דמוקרטי ולדו-קיום**

פרופ' אורן יפתחאל, מלמד גיאוגרפיה פוליטית באוניברסיטת בן-גוריון: "המסמך מנסח לראשונה את דרישות הקהילה הערבית-הפלשתינית בישראל בצורה המאתגרת את רוב הנחות היסוד של המדינה היהודית. אין הוא מקבל את הנרטיב הציוני ההיסטורי, או את נוסחת הקסמים של 'מדינה יהודית-דמוקרטית'. הוא מציג את תוצאותיו ההרסניות של ייחוד הארץ על העם הפלשתיני בכלל, ועל המיעוט הפלשתיני בישראל בפרט, ומפרט בכאב את תוצאותיה של אפליה ארוכת שנים, תוך ביקורת עצמית על חולשת החברה הערבית-פלשתינית בישראל. חשוב מכל – החזון מציג תוכנית למאבק דמוקרטי ולדו-קיום בשלום, למרות הנטל הכבד והנמשך של הכיבוש בשטחים."

"אל מול יישום מפלה וגזעני של רעיון המדינה היהודית, ברור מאליה שהציבור הערבי מתנגד להגדרת משטר המוציאה אותו מראש מהאפשרות של השגת אזרחות מלאה. במקום להגדיר את התביעה להגדרה דמוקרטית יותר של המדינה כ'הכרזת מלחמה', כדאי להבין את שיקוליו הטבעיים של המיעוט."

"למרות הבעייתיות, אין להתכחש לעוצמה הרבה של רעיון המדינה היהודית לתנועה הציונית, הנובעת בין היתר מההיסטוריה הטראגית של היהודים ומהמשך הסכסוך האזורי, שבעטיים נתפשת המדינה כקרש הצלה בעולם רווי סכנות. אך הגדרת המדינה כיהודית גם צופנת בחובה סכנות, מכיוון שהיא לא מאפשרת הנהגת דפוסיים דמוקרטיים אמיתיים שחייבים להיות אוניוורסליים."

"מה ניתן לעשות? יש כמה אפשרויות, המובילות כולן בכיוון המוצע במסמך ועדת המעקב, גם אם לא עד סופו. למשל, בתהליך הפיוס עם הערבים בישראל ניתן לצמצם ככל האפשר את משמעות המונח 'מדינה יהודית' לחיי האזרחים. [...] בו בזמן, ניתן להגביר את האוטונומיה התרבותית, החינוכית והתכנונית של המיעוט הערבי, ואת ייצוגו החסר במוסדות השלטון."

"אסור שהשאלה הלא-פתורה של הגדרת המדינה תמנע דיון כן ופתוח על כל סוגיות החיים של האזרחים הערבים במדינה. מסמך החזון של ועדת המעקב מציע הזדמנות להתקדמות משמעותית לקראת פיוס פנימי העשוי להקרין על השאלה הפלשתינית. אסור לוותר על הזדמנות זו." (אורן יפתחאל, "קחו לדוגמא את סלובקיה", **הארץ**, 21.12.06)

• **מנכ"ל עמותת 'סיכוי': מסמך 'החזון העתידי' מהווה הזמנה לדיאלוג**

שלום (שולי) דיכטר, מנכ"ל משותף של עמותת 'סיכוי': "אני רואה במסמך זה הזמנה לדיאלוג. הם רוצים מדינה שאינה מוגדרת 'יהודית' על-מנת שהם יוכלו להשתלב בה. כל עוד היא מוגדרת 'יהודית', הם אינם יכולים להשתלב. הם אומרים, 'אנו כאן, תפסיקו להתעלם מאיתנו'. מדובר בהתקדמות עצומה." (**The Jerusalem Report**, 22.01.07)

שלילת המסמך: "התרסה נגד הלגיטימציה של מדינת ישראל"

• **טומי לפיד: התביעה לשינוי אופייה של המדינה הוא ניסיון לרוקן את הציונות מתוכנה**

"תביעת נציגי ציבור ערביים לשינוי אופייה של ישראל מ'מדינה יהודית' ל'מדינת כל אזרחיה' היא ניסיון שקוף לרוקן את הציונות מתוכנה. [...] זה לא ילך, כי אם אנחנו נוותר על מהותה של ישראל כמדינה יהודית, אז אין לנו מה לחפש כאן." (יוסף (טומי) לפיד, "מדינה בתוך מדינה", **מעריב**, 06.12.06)

• **אלכס יעקובסון: הרעיון הדו-לאומי פירושו נטישת העיקרון של 'שתי מדינות לשני עמים'**

"כמה מדינות דו-לאומיות יש בעולם הדמוקרטי? מאחר שהנהגת הציבור הערבי בישראל אימצה רשמית את התביעה להפוך את ישראל למדינה דו-לאומית, כדאי לבדוק עד כמה רווחת היום בעולם צורת משטר זו, ולברר את מידת הצלחתה. [...] הדוגמאות המובהקות הן קנדה ובלגיה. אלה מדינות המתאפיינות ביחסים רעים ובמתחים מתמדת בין שני המרכיבים הלאומיים העיקריים שלהן, עד כדי סכנה לשלמותן."

"הניסיונות הדו-לאומיים שנעשו במאה ה-20 הסתיימו בכישלון חרוץ. קפריסין, שהוקמה כמדינה דו-לאומית, התפרקה במהירות, תוך כדי אלימות קשה, ובסופו של דבר האי חולק בעקבות מלחמה. צ'כוסלובקיה התפרקה לשתי מדינות לאום כשהדמוקרטיה חזרה. השריד האחרון לרב-לאומיות היוגוסלבית הוא בוסניה הקרועה בין לאומיה, שאותה מנסים כוחות נאט"ו להחזיק ביחד."

"הרעיון הדו-לאומי במערב רחוק אפוא מלהיות סיפור הצלחה. כעת נשמעת הדרישה להגשים רעיון זה במזרח התיכון, שלאורכו ולרוחבו מנשבת כידוע רוח דו-לאומית מרעננת. ברור שתביעה זו פירושה נטישה גלויה של עקרון שתי המדינות לשני העמים – עיקרון המחייב את קיומן של שתי מדינות-לאום עצמאיות, יהודית-ישראלית וערבית-פלשתינית."

"ואולם, כאשר מתברר סופית כי חלק מאלה שדיברו במשך עשרות שנים על "שתי מדינות לשני עמים" אינם מוכנים, לאמיתו של דבר, לכך שיהיו שתי מדינות לשני העמים בארץ – קשה שלא לתהות אם היום, שעה שהם מדברים על דו-לאומיות, כוונתם האמיתית היא אכן למדינה דו-לאומית." (אלכסנדר יעקובסון, "כמה כאלה יש בעולם?", **הארץ**, 12.12.06)

• **יצחק רייטר: ההנהגה הערבית מניחה בגילוי לב את דרישותיה בפני הציבור היהודי**

ד"ר יצחק רייטר, מרצה בכיר במכללה האקדמית אשקלון ובאוניברסיטה העברית: "משמעות החזון היא דחיית זכותם של היהודים להגמוניה דמוגרפית (חוקי הגירה), טריטוריאלית (קרקע והתיישבות) ותרבותית (סמלים), שהן מבחינת הרוב היהודי שלושת היסודות ההכרחיים ל"יהדותה" של המדינה."

"מה צריך לעשות הרוב היהודי? ראשית, עליו להעמיד חזון ישראלי (יהודי וערבי כאחד) מול חזון ערבי נבדל. מול 'דמוקרטיה הסדרית' יש להציב 'דיאלוג של הסדרה', היינו דו-שיח רציני ורצוף עם ההנהגה הערבית על הסדרים נקודתיים בסוגיות המעיקות עליהם. מרחב העשייה האפשרי

(להוציא שלושת תחומי ההגמוניה ההכרחיים שצוינו לעיל, ושגם בהם ניתן 'לתקן' תוך שמירה מידתית על הגמוניה) רחב מאוד, והוא יקל על האזרחים הערבים להשתלב במקום להיבדל." "סדרת המסמכים שמפרסמת בימים אלה ההנהגה הערבית היא תופעה חיובית מבחינה זו שהיא הניחה לפתחנו את חלומה ואת דרישותיה בגילוי לב" (יצחק רייטר, "עכשיו תורנו", **הארץ**, 28.12.06).

• שמעון שמיר: מסמך החזון פוגע בתקווה לקירוב לבבות בין יהודים וערבים

פרופ' שמעון שמיר, לשעבר חבר בוועדת החקירה הממלכתית לחקר אירועי אוקטובר 2000 ("ועדת אור"): "רעיונכם להכין חזון עתידי לחברתכם הוא רעיון מבורך. [...] מטרתי כאן אינה לעסוק בוויכוח [על תכנון של מסמך 'החזון העתידי'] אלא בתנאים המוקדמים הדרושים לוויכוח כזה על-מנת שיתפתח לדיאלוג אמיתי ופורה."

"התנאי הבסיס אומר שאם צד אחד רוצה שצד שני יכיר בזהותו הוא צריך להכיר גם בזהותו של הצד השני. [...] "קבלת האחר" היא התנאי לכל שיפור ביחסים ותיקון קלקולים. אנו חברי ועדת אור הכרנו בכך. [...] אולי אתם הייתם מנסחים כמה מן הדברים אחרת, אולם ברור שדברינו [בדוח ועדת אור] היו ביטוי לרצון כנה ועמוק להבין את החברה הערבית בישראל, לראות אותה כמו שהיא רואה את עצמה, ולתרום ל"קבלת האחר". גישה זו, כידוע, אינה משותפת לכלל היהודים במדינה, אולם יותר ויותר אנשים מתחילים לאמץ אותה בתקווה שזו תיענה גם על-ידי הצד השני ותהפוך לקבלה-הדדית של יהודים וערבים."

"בתקווה הזאת פוגע מסמך החזון שלכם. אתם פותחים את המסמך בהגדרה משלכם למדינת ישראל: 'ישראל היא תולדה של פעולה קולוניאליסטית אותה יזמו האליטות היהודיות-ציוניות באירופה ובמערב, והיא הוקמה בסיוע מדינות קולוניאליסטיות'. [...] קשה להשתחרר מן ההרגשה שמטרתה של ההגדרה המגמתית שלכם היא לשלול מן היהודים של הארץ הזאת את זהותם. במסמך שלכם ערביי הארץ מופיעים כלאום והיהודים כקבוצה אתנית או דתית. בשום מקום אין אצלכם הכרה בהגדרה העצמית של היהודים כלאום. זה באמת מוזר: אלא הדורשים זכויות קיבוציות לאומיות אינם מכירים בלאומיות של הצד השני. הלא אפילו מדינה דו-לאומית אי אפשר להקים על בסיס כזה!"

"לפיכך המסמך שלכם לא רק שאינו יוצר בסיס לדיאלוג אלא שהוא גם מעורר אצל הקורא היהודי, אפילו האוהד, תחושת איום. הקורא יכול להרהר, אם אלה מגדירים את מדינת ישראל כיצור של הקולוניאליזם, הרי הם גם רומזים בכך שתהליך הדה-קולוניזציה המתנצל בעולם יבוא וישים לה קץ. לא יפלא איפוא כי בתגובות מתלהמות יותר בעיתונות העברית הוגדר המסמך כ'הכרזת מלחמה'."

"הדרך היחידה להשגת זכויותכם עוברת בתוך החברה היהודית. הישועה לא תבוא מבחוץ. אתם תתקדמו להשגת השוויון המגיע לכם רק ככל שתגבר בקרב האזרחים היהודים ומוסדותיהם ההכרה שהשוויון אינו רק צודק אלא גם הכרחי. לצערי, המסמך שחיברתם אינו מקדם את התהליך הזה אלא מסיג אותו לאחור." (שמעון שמיר, "מכתב גלוי למחברי החזון העתידי", **אל-סינארה**, 05.01.07)

• אמנון רובינשטיין: מסמך החזון מרחיק את היום שבו יהיה שוויון זכויות לערבים

פרופ' אמנון רובינשטיין: "מה יש במסמך החזון של ועדת המעקב? 'ישראל היא תולדה של פעולה קולוניאליסטית שיזמו האליטות היהודיות-ציוניות באירופה ובמערב'. כך מתארים ועדת המעקב וועד ראשי הרשויות הערביות את הקמת המדינה [...] זהו, כמובן, שקר נתעב, הלשון היא כה בוטה עד שהקורא מתפלא על כך שהפרוטוקולים של זקני ציון לא הוזכרו במפורש."

"המסמך תובע למיעוט הפלשתיני זכויות שאין להן שום בסיס במשפט הבינלאומי – ודורש לשלם קץ לישראל כמדינה יהודית. הקטע המשמעותי הוא לא מודע: 'אנו נאלצנו לשאת אזרחות ישראלית'. ואני חשבתי שאזרחות זו היא זכות המזכה והמחייבת שוויון אזרחי מלא ולא אונס של הפלשתינים בישראל. והרי מי שמנסה לשלול אזרחות זו בכוח, מואשם – בצדק – בפגיעה חמורה בזכויות אדם ומתואר בתקשורת כפשיסט."

"כשם שהם [מנסחי מסמך 'החזון העתידי'] נטשו בן לילה את הרעיון של שתי מדינות לשני עמים, כך הם עלולים לנטוש את ההשלמה עם קיומנו כאן. [...] התהפכו מעיו של כל מי שחותר לשוויון זכויות בין יהודים לערבים בישראל, שהרי ה'חזון' הזה מרחיק עוד יותר את היום שבו יהיה שוויון כזה."

"אין מילה במסמך על החלטות הגופים הבינלאומיים, חבר הלאומים והאו"ם בדבר זכות העם היהודי לבית לאומי ולמדינה משלו; אין מילה על הפלישה הצבאית הערבית [...] ושתכלית השמדת מדינה שהוקמה בידיד האו"ם; אין מילה נגד התעמולה הערבית האנטישמית, השואבת השראתה מה'דר שטירמר'; אין מילה על איומי איראן למחוק את ישראל מהמפה, הבאים מאותו עולם שהפלשתינים הישראלים רואים עצמם חלק ממנו."

"המסמך מדבר על הקמת 'משטר משותף של שני לאומים' בישראל. אך המסמך אינו אומר מילה על טיב המשטר שבו יחיה הלאום הערבי-פלשתיני המוגדר כחלק מן 'המרחב התרבותי הערבי, האסלאמי והאנושי'. לאיזה אסלאם הכוונה? היכן יובטחו זכויות הנשים בלאום הפלשתיני המוסלמי? מה יהיה דינן? להיות מופלות לרעה? [...] אין מילה ב'חזון' על זכויות אדם, על דמוקרטיה, זכויות העובד, איגודים מקצועיים, חופש ביטוי [...] על כל אלה, שעליהם נלחם בצדק השמאל הישראלי, אין מילה במסמך. יש לאומנות פלשתינית בשפע. יש גזענות במנות גדולות. יש אדמה; אין אדם. אין שום ערך אוניברסאלי שיוענק לחברה הפלשתינית שתשחרר מהעול של הקולוניאליסטים 'היהודים-ציוניים'." (אמנון רובינשטיין, "והשמאל שותק", מעריב, 05.01.07)

• יוסף גורני: אין להיכנס כעת לדיון על מהות המדינה אלא לפעול לקידום השלום בין העמים

פרופ' יוסף גורני, ראש המכון לחקר העיתונות היהודית ע"ש ברונפמן באוניברסיטת תל אביב: "באחרונה פרסמו [...] כמה אינטלקטואלים פלשתינאים רשימות ספוגות עלבון אישי וטעונות אידיאולוגיה לאומית, המפיצות הלך רוח של רדיקליזם פוליטי. בין אלה משכה את תשומת לבי במיוחד זו של חוסאם אבו-בכר, שבה מצאתי את הביטויים 'הדור הזקוף', שהמחבר נמנה עמו, בניגוד ל'דור הכפוף', שהוא וחבריו מתמרדים נגדו."

"איני מתכוון להאשים את בני העם הפלשתיני אזרחי המדינה באי-נאמנות במובן האזרחי. אך אני יכול להבין ואפילו לחוש את נאמנותם הכפולה במובן הלאומי. מצד אחד, הם חלק מהעם הפלשתיני הנאבק על עצמאותו תוך סבל רב, ומצד שני, הם אזרחי המדינה הנלחמת בבני עמם."

"במציאות מיוחדת זו, ספק רב אם אפשר לבוא לידי דיון מעשי, שקול ורגוע, בעניין הגדרת זכויותיהם של הפלשתינאים אזרחי מדינת ישראל כמיעוט לאומי, כפי שתבעה הציונות במזרח אירופה. לעומת זאת, אין ספק כי עם בוא הסדר השלום יהיה מעמדו של המיעוט הלאומי הערבי אחת השאלות המרכזיות על סדר יומה של המדינה."

"לפיכך אין להיכנס כעת לדיונים הסבוכים בשאלת מהותה של המדינה כיהודית ודמוקרטית, או מדינת 'כל לאומיה', וגם לא לשאלות של 'אוטונומיה לאומית תרבותית', כפי שתובעים האינטלקטואלים הפלשתינאים."

"לעומת זאת, אני מציע לאבו-בכר ולחבריו לעשות יחד עם אינטלקטואלים יהודים למען קידום הסדר שלום בין שני העמים. ואני מקווה לפעולה גלויה, נחרצת ויזקופת קומה. ויש על מה למחות: לא רק על הכיבוש, החיסולים הממוקדים, הגדר והמחסומים, אלא גם על ההתעללות בהורים שאין מוסרים להם פיסת מידע על בניהם השבויים, על מעשי ההתאבדות הרצחניים, על האיומים בהשמדתה של המדינה היהודית, ועוד. הגינוי הדו-צדדי של מעשים אלה על ידי בני שני העמים, גם אם לא תהיה לו השפעה בהווה על מערכת היחסים ביניהם, בעתיד הוא יכול לשמש בסיס רגשי ורעיוני למציאת הסדר פוליטי ולאומי לקיום משותף ביניהם במדינה אחת." (יוסף גורני, "לא העת לזכויות לאום", הארץ, 17.1.07)

• מנהל פרויקט 'חוקה בהסכמה': הרוב היהודי לא יסכים למדינה דו-לאומית

עמיר אברמוביץ', מנהל "חוקה בהסכמה" במכון הישראלי לדמוקרטיה: "הם רוצים שתי מדינות: אחת פלשתינית, ושנייה דו-לאומית. לא הרוב היהודי ולא המכון הישראלי לדמוקרטיה יכולים להסכים להצעה כזו. [...] כולנו יודעים שזו לא תהיה מדינה דו-לאומית. למרבה הצער, אנשים הולכים אחרי קיצוניים – אסעד ע'אנם מצד אחד וליברמן מצד שני." (The Jerusalem Report, 22.01.07)

המכון הישראלי לדמוקרטיה: 'קול קורא לערבי' ישראל, ותגובת יו"ר ועדת המעקב

נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה, ד"ר אריק כרמון, פרסם מאמר בשם חברי המכון (ידיעות אחרונות, 03.01.07), ובו הביע דאגה עמוקה נוכח המגמה הבדלנית שהובעה במסמך 'החזון העתידי' ושליטת אופייה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל.

להלן קטעים נבחרים מהדברים:

"ברצוננו להבליט בראשית דברינו את המועקה הכבדה שהותירו בנו המסמכים הללו [מסמך 'החזון העתידי' של הוועד הארצי של ראשי הרשויות המקומיות הערביות, ומסמך 'חוקה שוויונית לכל' של מרכז מוסאוא]. מדובר בשלילת טיבה וטבעה של מדינת ישראל כיהודית ודמוקרטית. אנו דוחים את השלילה הזו ואת המשתמע ממנה שיש ניגוד הכרחי בין אופייה היהודי של המדינה לבין אופייה הדמוקרטי. מן המסמכים עולה עוד שלילה, גם אם בעקיפין, של זכות העם היהודי להגדרה עצמית בישראל; וקריאה, בעקיפין, לביטול חוק השבות. מדובר בשרטוט של דגם דו-לאומי למדינתנו כאשר בד בבד תובע הציבור הערבי, ובצדק, לממש את זכותם של הפלשתינאים להגדרה עצמית במדינה ריבונית בצד ישראל. נטישת החזון של שתי מדינות לשני עמים מדאיגה מאוד, כשם שמטרידה ה"איפה ואיפה" הנקטת כלפי הגדרה עצמית יהודית והגדרה עצמית פלשתינית.

"אנו, עמיתים במכון הישראלי לדמוקרטיה וחברים בוועד המנהל של המוסד, מזהים כוונות של בדלנות מצד מחברי המסמכים בצד ניסיון לשמוט את הלגיטימציה מזכות העם היהודי להגדרה עצמית. גישה זו חותרת תחת השאיפה ליצור תשתית משותפת של כבוד הדדי ושל רצון טוב. היא תעמוד לרועץ לגבי תביעות לגיטימיות של הציבור הערבי כגון להשתתפות בממשלה, למילוי תפקידים שלטוניים בכירים וליותר אוטונומיה בתחום החינוך. הקריאה לשנות את אופייה הלאומי של מדינת ישראל וחיבורה אל התביעה הלגיטימית והצודקת לשוויון אזרחי, פוגעת במטרה המשותפת של דו-קיום במדינת ישראל היהודית והדמוקרטית ובסיכוי המעשי לקדם שוויון. יתר על כן, תכני המסמכים הללו עלולים לעודד מגמות אנטי-דמוקרטיות הקיימות לרוע המזל ממילא בקרב הציבור הישראלי. מה שנקבל בסופו של יום הוא שיח-קצוות: מתכון בטוח להעמקת השסע, העוינות, הפחד ואי-האמון ההדדיים. על הסף רובץ לפתחנו שיח מסוכן בין השוללים את זכות קיומה של מדינת ישראל לבין המבקשים לגרש את הערבים מארצם."

"המסמך של ועדת המעקב נובע, ככל הנראה, ממידה של ייאוש מן הדגם של 'יהודית ודמוקרטית'. ההצעה הכלולה בו מעידה על חוסר אמון בכך שדגם זה עשוי ליצור שינוי ביחס המדינה לאזרחיה הלא יהודים. עלינו, המאמינים בהכרח וביכולת ההשתלבות של המיעוט הערבי במדינתנו המשותפת, יהודים וערבים כאחד, לסמן את המלחמה בייאוש כמטרה משותפת בת מימוש. על הרקע הזה אנו קוראים לציבור הערבי ולמנהיגיו לפעול יחד עם בעלי ברית בקרב הציבור היהודי לפיתוח דגם של יחסים המעודד השתלבות ובנין משותף של חברה אזרחית"

בתגובה ל"קול קורא" של המכון הישראלי לדמוקרטיה, פרסם יו"ר ועדת המעקב, שוקי ח'טיב, תגובה רשמית בתאריך 06.01.07. התגובה התפרסמה בכלי התקשורת בערבית, ולהלן עיקריה:

"הצטערתי על הקריאה המאוד סלקטיבית שלכם במסמך שפרסמנו, קריאה אשר מגיעה למסקנות שאי אפשר להסיקן מהטקסט הברור של 'החזון העתידי', כמו גם הקביעה, המשוללת בסיס, שטקסט זה שולל את זכות העם היהודי להגדרה עצמית, או המשפט, המחוסר בסיס עובדתי, שמדבר על שלילת זכות קיומה של ישראל."

"ברצוני לציין נקודה חיובית ששנינו מסכימים עליה והיא 'המלחמה בייאוש' כמטרה משותפת בת מימוש. המסמך של החזון משקף בבירור את התקווה שלנו לגבי עתיד שני העמים לחיים של כבוד הדדי. על בסיס אופטימיות זו חברנו את 'החזון', ועל אותו בסיס פנינו לדעת הקהל היהודית-ישראלית ולמוסדות השלטון, וזה בא על בסיס מה שנאמר בחזון: 'שהערבים שואפים למימוש זכותם כאזרחי מדינת ישראל'."

"המדינה נכשלה כשהתייחסה אלינו כאל נתינים, המדינה נכשלה באחריותה למצוא את הנוסחה המתאימה להעניק לנו אזרחות אמיתית מלאה ושווה, על בסיס העובדה המהותית שאזרחי מדינת ישראל הערבים הם מיעוט ילידי. מאבקנו הוא לשנות את מציאות זו. המדינה עשתה ככל העולה בידה לא להעניק לנו את האזרחות במלוא מובנה והיא עשתה ועושה זאת באופן דמוקרטי [...]. אנו

באים היום לומר: אי אפשר להמשיך ולחכות לטוב לבו של הרוב ש'יעשה קצת צדק' עם הערבים תושבי המדינה."

ההצעה שלנו היום היא "דמוקרטיה קונסנסואלית" (ואני מעדיף להשתמש במונח האנגלי), שבאה במטרה ברורה והיא ליצור את הכלים הדמוקרטיים הנאותים להדיפת הדורסנות של 'דמוקרטיה הרוב'. אנו רוצים ליצור חסמים ל'רוב המשתולל' אשר שולט ומשפיע על כל תחומי חיינו."

"חשוב כאן לציין שהטענות שהועלו שהמסמך מבקש כביכול זכות וטו על כל נושא ונושא היא מגוחכת. הכוונה היא שבתחומים הנוגעים לענייני האוכלוסייה הערבית, יש לנו זכות מלאה ויש לנו אמירה."

"לגבי 'מגמות הבדלנות' – חשוב לדעת שבמדינות מתוקנות, ענייני החינוך והתרבות מנוהלות ע"י השלטון המקומי, גם כשאינן קונפליקטים לאומיים. אנחנו דרשנו, ואין טבעי מזה שענייני החינוך והתרבות ינוהלו בצורה אוטונומית. את מי מסכן ניהול עצמי של החינוך והתרבות הערבית? את מי זה מפחיד ולמה?"

"אכן כן, יש לנו נרטיב קולקטיבי. אל תצפו מאיתנו לומר, אחרי שגורש הרוב המכריע של העם שלנו, שהציונות גאלה אותנו."

"החזון לא בא להגיד מילים יפות שתנעם לאוזן היהודית או הערבית [...] אלא הכוונה שלנו היא ליצור דיון, שבסופו תיגזר תוכנית פעולה או פריטיבית אשר יכולה לקדם את השינוי שכולנו מייחלים לו – חברה אזרחית המושתתת על ערכים של צדק וכבוד אדם."